

ALAMÛT*

Alamût

L. LOCKHART** - M. G. S. HODGSON***
Çev. Dr. Süleyman TÛLÛCÛ****

ÖZ

Alamût kalesi harabeleri, Kazvîn'in kuzey-kızye doğu tarafına doğru iki günlük mesafede(ki) Elburz dağlarının kalbinde yüksek ve

* Bu yazı, L. Lockhart ve M. G. S. Hodgson tarafından *ET* (İng.)'ya yazılan "Alamût" maddesinin (I, 352- 354) çevirisidir. Diğer yandan, bu maddedeki bazı bibliyografya eksiklikleri, köşeli parantez içinde, tarafımızdan tamamlanmaya çalışıldı. Ayrıca yazının sonuna, özellikle Türk okuyucusuna yararlı olacağını düşünerek, daha çok Türkiye'de yayınlanmış çalışmaları içeren bir "Seçilmiş Ek Kaynakça" ilâve etmeyi uygun gördük.

** Laurence Lockhart (1890-1975): İran tarihi ve coğrafyası üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmış İngiliz oryantalisti. 1890'da Londra'da doğdu ve Güney Afrika'da yetişti. 1913'te Cambridge'de BA ve 1935'de Londra'da the School of Oriental and African Studies'de PhD unvanını aldı. Doktora tezi Nâdir Şâh üzerinedir. 1919-1926 yılları arasında Meksika'da ve 1926-1930 tarihleri arasında da İran'da çalıştı. Kabiliyetli bir fotoğrafçı idi ve İran'la ilgili bir dizi fotoğraf çekti. Emekli olarak 1948'de Buckinghamshire'da ve 1953'te Cambridge'de oturdu, burada 18. yüzyıl İran tarihi üzerinde araştırmalarını yoğunlaştırdı. 1975'te Barrington'da öldü. Bazı çalışmaları basılmamış olan müellifin kimi yazıları çeşitli ansiklopedi, kitap ve dergilerde yayınlanmış bulunmaktadır. Şu iki araştırması kendi alanında, hâlâ önemini korumaktadır: *Nadir Shah: A Critical Study Based Mainly on Contemporary Sources*, London 1938, New York 1973; *The Fall of the Safavî Dynasty and the Afghan Occupation of Persia*, Cambridge 1958. Ayrıca, *Famous Cities of Iran* (London 1939) ve *Persian Cities* (London 1960) adlı eserlerini zikretmemiz gerekir. Hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi için bk. Necîb el-'Akikî, *el-Müsteşrikün*, 3. baskı, Kahire 1965, II, 535.

*** M. G. S. Hodgson (1922-1968): Tanınmış Amerikalı müsteşriklerden biridir. Genç sayılabilecek yaşta ölmesine rağmen şarkiyat alanında kıymetli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Indiana eyaletine bağlı Richmond kasabasında doğdu. Lisans öğrenimini ve doktorasını Chicago Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra aynı üniversitede öğretim görevlisi oldu (1951) ve ölümüne kadar bu görevde kaldı; ayrıca disiplinler arası lisansüstü eğitim programı ile Sosyal Düşünce Komitesi'nin başkanlığını yaptı. Hodgson'ın ilk yayını, doktora tezinden kitap hâline getirdiği *The Order of Assassins: The Struggle of the Early Nizârî Ismâ'îlis Against the Islamic World*'dür (The Hague 1955). Ancak Hodgson'ın bir şarkiyatçı hüviyetiyle tanınmasını sağlayan ünlü eseri, İslâm medeniyeti tarihi hakkındaki üç ciltlik *The Venture of Islam: Conscience and History a World Civilization*'dir (Chicago 1974; *İslâm'ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih*, çev. İzzet Akyol-Senai Demirci v. dğr., I-III, İstanbul 1993). Dünya tarihi disiplinine katkısı bakımından önemli sayılabilecek bazı makaleleri de Edmund Burke III tarafından *Rethinking World History: Essays on Europe, Islam and World History* (Cambridge 1993) adlı kitapta bir araya getirilerek yeniden yayınlanmıştır. Bk. Edmund Burke III, "Hodgson, Marshall G. S.", *DİA*, XVIII, 211.

**** Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

neredeyse erişilemez bir kayalığın zirvesi üzerinde yer alır. İbnü'l-Esîr ([Kahire 1301], X, 131)'e göre; bir kartal, bir Deylemlî hükümdara bu mevkiî işaret etmiş, o burada bir kale inşa etmiş, bu sebeple de Alamût, köken olarak *âluh* (kartal) ve *âmû(h)t* (öğretim)'dan alınmıştır. 246/860'ta 'Alevî el-Hasan ed-Da'î ile'l-Hak kaleyi yeniden inşa etti. Haşîşîler (The Assassins)'in kurucusu Hasan-ı Sabbâh 483/1090'da Alamût'u ele geçirdi ve onu Mezhebin karargâhı yaptı. Moğollar 654/1256-1257'de Alamût'u aldılarsa da Haşîşîler 673/1275'te onu tekrar ele geçirdiler, ancak nihayet bu tarihten hemen sonra onu kaybettiler. Safevîler zamanında, Alamût bir devlet hapishanesi veya "unutulma kalesi" olarak kullanıldı. Duvar ve yapıların kalıntıları hâlâ görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hasan-ı Sabbâh, Alamût Kalesi, Haşîşîler, Moğollar, İsmâ'îlîlik.

ABSTRACT

The ruins of the fortress of Alamût are situated on the summit of a lofty and almost inaccessible rock in the heart of the Alburz mountains two days's march north-north-east of Qazwîn. According to Ibn al-Athîr ([Cairo 1301], X, 131), an eagle indicated the site to a Daylamite king, who built a castle there, hence the derivation of Alamût from *âluh* (eagle) and *âmû(kh)t* (teaching). In 246/860 the 'Alid al-Hasan al-Dâ'î ile'l-Haqq rebuilt the castle. Hasan-i Sabbâh, the founder of the Assassins, seized Alamût in 483/1090 and made it the headquarters of the Order. The Mongols took Alamût in 654/1256-1257 but the Assassins regained it in 673/1275, only to lose it finally soon afterwards. In Safawid times, Alamût was used as a state prison or "castle of oblivion". Remains of the walls and buildings are still to be seen.

Key Words: Hasan-i Sabbâh, the Fortress of Alamût, the Assassins, the Mongols, İsmâ'îlîsm.

I- KALE

Alamût kalesi harabeleri, Kazvîn'in kuzey-kızıydoğu tarafına doğru iki günlük mesafede(ki) Elburz dağlarının kalbinde yüksek ve neredeyse erişilemez bir kayalığın zirvesi üzerinde yer alır. İbnü'l-Esîr ([Kahire 1301], X, 131)'e göre; bir kartal, bir Deylemlî hükümdara bu mevkiî işaret etmiş, o burada bir kale inşa etmiş, bu sebeple de Alamût, köken olarak *âluh* (kartal) ve *âmû(h)t* (öğretim)'dan alınmıştır. 246/860'ta 'Alevî el-Hasan ed-Da'î ile'l-Hak kaleyi yeniden inşa etti. Haşîşîler (The Assassins)'in kurucusu Hasan-ı Sabbâh 483/1090'da Alamût'u ele geçirdi ve onu Mezhebin karargâhı yaptı. Moğollar 654/1256-1257'de Alamût'u aldılarsa da Haşîşîler 673/1275'te onu tekrar ele geçirdiler, ancak nihayet bu tarihten hemen sonra onu

kaybettiler. Safevîler zamanında, Alamût bir devlet hapishanesi veya “unutulma kalesi” olarak kullanıldı. Duvar ve yapıların kalıntıları hâlâ görülmektedir.

Bibliyografya: Hamdullâh Müstevfî, *Ta'rih-i Güzîde* [ed. E. G. Browne, Leiden-London 1910], I, 517-527; Le Strange [*The Lands of the Eastern Caliphate*, 2nd edition, London 1930], s. 220-221; Col. Monteith, “Journal of a Tour through Azerbijan and the Shores of the Caspian”, *Journal of the Royal Geographical Society*, III [(1833), s. 1-58]; J. Shiel, “Itinerary from Tehrân to Alamût and Khurrem-âbâd in May, 1837”, *Journal of the Royal Geographical Society*, VIII [(1838), s. 430-434]; Laurence Lockhart, “Hasan-i Sabbâh and the Assassins”, *Bulletin of the School of Oriental Studies*, V (1928-30), s. 675-696; W. Ivanow (o, Alamût’un hüviyetinin tayini hususunda şüpheye düşer), “Some Ismaili Strongholds in Persia”, *Islamic Culture*, XII (1938), s. 382-392; F. Stark, *The Valleys of the Assassins*, London 1934.

(L. LOCKHART)

II- HANEDAN ve DEVLET

Alamût, bazen Haşîşîler diye anılan, Nizârî İsmâ‘îlî (bu maddeye bk.) mezhebinin başı tarafından idare edilen, Suriye’den doğu İran’a kadar düz ve eşit olmayan bir biçimde dağınık topraklar(ı)la 483/1090 ve 654/1256-1257 yılları arasında Şî‘î bir devletin merkezi oldu.

Devlet, Mısır’daki Fâtımî idarecilerin adına Sünnî Selçukluların gücünü kırmak için İran İsmâ‘îlîlerinin girişimi ile büyüdü. Onların isyanı, özellikle Berkiyârük’un sıkıntılı devri esnasında yayılarak, Melikşâh’ın saltanatının son yıllarında başladı; İsmâ‘îlîler Kuhistân, Kûmis, Fârs, el-Cezîre, Suriye ve başka yerlerdeki kaleleri ele geçirdiler ve İsmâ‘îlî birlikleri iç savaşlarına müdahale ettiler. İsfahân’lı *dâ‘î* (baş propagandacı) allâme ‘Abdü’l-Melik b. ‘Attâş, 494/1100’de İsfahân yakınında Şâhdiz’i ele geçiren onun oğlu Ahmed b. ‘Attâş ve 483/1090’da Deylemân’daki Alamût’u zapt eden Hasan-ı Sabbâh (bu maddeye bk.) en önemli liderler arasında idiler. 487/1094’te Mısır’daki *imâm* el-Müstansır’ın ölümü üzerine İran İsmâ‘îlîleri, onun oğlu Nizâr’ın (hilâfet) iddialarını desteklediler; Nizâr mağlûp olduğu zaman onlar el-Müsta‘lî’yi tanımayı reddettiler ve Nizârîler (bu maddeye bk.) adı altında, bağımsız olarak Mısır’daki isyanlarını devam ettirdiler.

Selçuklu gücünün Muhammed Tapar’ın uhdesinde toplanmasıyla durum İsmâ‘îlîlerin aleyhine döndü; 500/1107’de Şâhdiz düştü ve Alamût ciddî tehlike içinde oldu. Muhammed 511/1118’de öldüğü zaman, İsmâ‘îlîler zararlarını telâfi etme fırsatını buldular. Bu esnada liderlik, açıkça Alamût’ta Hasan-ı Sabbâh’ın

elinde oldu. O, Alamût dolaylarında Rûdbâr bölgesindeki kaleler, Kûmis'te Dâmgân yakınlarındaki Girdkûh kalesi ve Horâsân'ın güney tarafındaki Kuhistân'da pek çok şehirden oluşan esas itibarıyla bağımsız bir devleti idare etti. İlâveten, İran ve Verimli Hilâl¹'de Selçuklu idaresi altındaki İsmâ'îlilerin çoğunun ve hatta Mısır'da Nizâr'ın taraftarlarından bazılarının lideri oldu. İsmâ'îlî taraftarlarının önemi civar topraklarda hızla azalmış gibi görünürken, daha sonra Suriye'de küçük bir ilâve ile devletin toprakları, sonuna kadar esaslı şekilde aynı kaldı.

Devletin tarihi, İsmâ'îliler, çevredeki Sünnî ve hatta Şî'î nüfus arasında sürekli düşmanlığın egemenliği altında oldu; bir tarafta bir şehirdeki bütün şüpheli İsmâ'îlilerin tekrarlanan soykırımları ve diğer tarafta Nizâmü'l-Mülk (bu maddeye bk.) gibi en etkin düşmanlarının alçakçasına öldürülmeleriyle düşmanlık su yüzüne çıktı. Bu zamanda su-i kastler aslında nadir değildi, fakat onun İsmâ'îliler tarafından sistemli kullanılması, özel bir terörü doğurdu. Özellikle daha erken yıllarda, İsmâ'îliler, Alamût'taki mezhep liderliğine bağlılıkları nedeniyle rağbet görmeyen gizli inançlarını Şî'î *takiyye* ile saklayarak, halk arasında oraya buraya serpilmiş olarak yaşadılar. Zulmeden herhangi bir *kâdî* veya *emîr*den kurtulmak için özel görevle gönderilenler, bazen büyük bağlılıkla gizlice kurbanlarına yaklaşıyor, sonunda herkesin içinde görülmeye değer bir şekilde onu öldürüyorlardı. Herhangi bir alenî cinayet bu sebeple muhtemelen İsmâ'îlilere isnat ediliyordu; bundan dolayı onların bir lakabı olan el-Haşişiyye, Batı dillerinde *assassin* kelimesine dönüşmüştü (*haşiş* (uyuşturucu) ilacının kullanımının herhangi bir şekilde cinayetlere girdiğine dair hiçbir kanıt yoktur). Sonunda, en azından, bir silâh olarak öldürme, müesseseleşmiş oldu, haşişiler düşman saraylarında hazır tutuluyor ve onların hizmetleri, belki de dost idarecilere kiralanıyordu. Şüphe ve savaş, İsmâ'îlî devleti ve çevre halkı arasında hemen hemen hiçbir zaman sona ermedi; İsmâ'îliler, tecrit edilmiş kendi bölgelerinde mezheplerinin dışında olan kimselere karşı sonuna kadar birleşik bir cephe oluştururlarken, İsmâ'îlî köylerine baskın yapma ve sakinlerini boğazlama Sünnîler arasında dindarca bir davranış sayıldı.

Hasan-ı Sabbâh, liderliği, Deylemân *dâ'îsi* olan, kumandanlarından birine Büzürg-Ümmîd'e bırakarak, 518/1124'te öldü. Büzürg-Ümmîd'in oğlu Muhammed 532/1138'de onun yerine geçti. Bu iki saltanat süresi esnasında Selçuklu hükümdarlarına, özellikle Sancar ve Mahmûd'a karşı müdafaayı,

¹ Verimli Hilâl (The Fertile Crescent): Bugünkü İsrail, Filistin ve Lübnan ile Ürdün, Suriye, Irak ve Türkiye'nin güneydoğusunu kapsayan, Orta Doğu'da yay biçimindeki bölgenin adı. (Çevirenin Notu)

dağdaki rakiplere veya Kazvîn gibi yakındaki şehirlere karşı mahallî baskınlar izledi. İki ‘Abbâsî halifesi el-Müsterşid ve er-Râşid’in öldürülmelerinin sembolik önemi vardı. Bu arada, Halep ve Şam’ın politikalarında belalı bir rol oynadıktan sonra, Suriye İsmâ‘îlîleri, sonunda Lübnan’ın kuzeyindeki Cebelü Behrâ’nın bir bölümünün kalelerini devlet için ele geçirdiler.

557/1162’de onun yerine geçen Muhammed’in oğlu Hasan II, 559/1164’te kendisini artık sadece *dâ‘î* değil fakat *halife* (yani) uzun süre gizli (olan) *imâmın* tam yetkili temsilcisi ilân etti ve muhtemelen o, *imâmın* kendisi olduğunu ima etti. Kıyamet Gününü dünyanın manevî ikmalî ilân ederek, bundan böyle İsmâ‘îlîlerin çağrıldıkları Cennetteki mistik hayatla uyuşmadığı gerekçesiyle Şî‘î *şerî‘a* hukukunu lağvetti; böylece, (o,) genellikle Müslüman toplumda bozulmayı değiştirilemez şekilde kutsallaştırıyordu. Bazıları yeni mezhebe karşı çıktılar ve 561/1166’da Hasan öldürüldü; fakat onun genç oğlu Muhammed II, sert tedbirler aldı ve babasının siyasetini sürdürdü. Bundan sonra Alamût’un idarecisi, soyca Nizâr’dan gelen bir ‘Alevî *imâm* olarak kabul edildi. Fakat dış ilişkiler eskisi gibi kaldı; Muhammed, uzun ve sonuna doğru Hârezmşâh’ın düşmanlığı ile sıkıntıya düşen, nispeten huzurlu bir hükümet süresine sahip oldu. Onun döneminde Suriye İsmâ‘îlîleri, Halep ve Salâhaddin’le, Haçlılarla ve onun yakınında oturan Nusayrî dağlıları ile mücadelelerinde ve iyi ilişkilerinde Alamût’un görülebilir egemenliği ile hareket eden, kabiliyetli Râşidü’-d-Dîn Sinân (bu maddeye bk.)’ın hâkimiyeti altına girdiler. Fakat 589/1193’te onun ölümünden sonra Alamût’un otoritesi sorgulanmadı.

Muhammed II’nin oğlu Hasan III, 607/1210’da onun yerine geçti ve bütün taraftarlarına Sünnî *şerî‘ayı* kabul etmelerini emrederek ve diğerleri arasında, halife en-Nâsır’la bizzat anlaşarak, kendisini Sünnî bir Müslüman ilân etti. İsmâ‘îlîler, zahiren onun emrini kabul ettiler; o, Âzerbâyçân (atabeyi) Uzbeg’le anlaşarak önemsiz fetihler yaptı. Fakat 618/1221’de öldüğü zaman (muhtemelen zehirle), onun yerine geçen genç oğlu Muhammed III, bir Sünnî olarak yetiştirildi; ve Hasan’ın emirleri resmen büyük bir ihtimalle yürürlükte kalsa da, bilfiil *şerî‘a* iptal edildi ve devlet siyasal yalnızlığını devam ettirdi.

Bununla beraber, geniş bir İslâmî bakış açısı sağlandı. Onun (İsmâ‘îlî devletinin) kaleleri Nasîrü’-d-Dîn Tûsî (bu maddeye bk.) ve diğer âlimleri kendilerine çekti; ve Celâlü’-d-Dîn Mengûbirtî (bu maddeye bk.) ile ve daha sonra Moğollarla büyük mücadeleler yapıldı; hatta batı Avrupa’da müttefikler elde edilmeye çalışıldı. Fakat Sünnîlerin kökleşmiş nefretleri sonunda galip geldi. Moğol Hûlâgû’nun İran’da ilk hedefi İsmâ‘îlî devletini yok etmektir. Muhammed yozlaşmış bir karaktere sahipti ve onun müzakere etmeyi reddetmesi, 653/1255’te saray maiyetinden biri onu öldürdüğü sırada, kendisini açıkça tuzağa düşürmeyi ümit eden kumandanlarını korkutmuştu. Kararsız müzakerelerden ve

birçok kalenin düşmesinden sonra, oğlu Hurşâh 654/1256-1257 yılında kayıtsız şartsız teslim oldu. Hemen öldürüldü ve Deylemân, Kûmis ve Kuhistân İsmâ'îlîleri kılıçtan geçirildi; sağ kalanlar devleti yeniden kurmayı hiçbir zaman başaramadılar. Suriye kaleleri, sırf Mısır (hükümdarı) Baybars tarafından ele geçirildikleri için Moğollardan kurtulup ayakta kaldılar, o, bununla beraber haşîşîleri yeni efendilerine vererek, onları özerk bir toplum olarak kendi hâllerine bıraktı.

Bibliyografya: Reşîdü'd-Dîn, *Câmi'u't-Tevârih* [=Fasli ez Câmi'u't-Tevârih... *Târîh-i Fırka-i Refîkân ve İsmâ'illiyân-ı Alamût*, nşr. Muhammed Debîr Siyâkî, Tahran 1337]; Cüveynî [*Târîh-i Cihân Güşâ*, çev. Mürsel Öztürk, 2. baskı, Ankara 1999, s. 495-577 ve tür. yer.]; İbnü'l-Esîr [*el-Kâmil fi't-Târîh*, nşr. C. J. Tornberg, Beyrut 1399/1979, VII, 190; X, 316-317, 477, 666; XI, 117; XII, 153 ve tür. yer.]; modern araştırmada Silvestre de Sacy'nin şu yazısı dönüm noktası olmuştur: "Mémoire sur la Dynastie des Assassins", *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, IV (1818), s. 1-84; C. Defrémery, "Nouvelles Recherches sur les Ismaéliens ou Bathiniens de Syrie", *Journal Asiatique*, 5. seri, 3 (1854), s. 373-421; 5 (1855), s. 5-76; a. mlf., "Essai sur l'Histoire des Ismaéliens ou Bathiniens de la Perse", *Journal Asiatique*, 5. seri, 8 (1856), s. 353-387; 15 (1860), s. 130-210; J. von Hammer-Purgstall'ın *Die Geschichte der Assassinen* (Stuttgart und Tübingen 1818; [İngilizce çevirisi: *The History of the Assassins*, translated by Oswald Charles Wood, New York 1835, 1968])'i, düşmanca (kaleme alınmış) bir kitaptır. Zambaur'un (bu eseri) tenkidi hatalarla doludur. (Konu ile ilgili) tam bibliyografya şu eserde bulunmaktadır: M. G. S. Hodgson, *The Order of Assassins*, The Hague 1955.

(M. G. S. HODGSON)

Seçilmiş Ek Kaynakça

- Anıl, Yaşar Şahin, *Alamut Terörünün Kaynakları ve Hasan Sabbah*, İstanbul 2003.
- ‘Ârif Tâmir, *Alâ Ebvâbi Alamût*, Harîsa 1959.
- Bartlett, W. B., *The Assassins: The Story of Medieval Islam's Secret Sect*, Gloucestershire 2008.
- Bartol, Wladimir, *Fedaîlerin Kalesi Alamut-Tarihî Roman*, çev. Atilla Dirim, Ankara 1998.
- Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara 1992, s. 147-149, 206-207.
- Browne, E. G., *A Literary History of Persia*, Cambridge 1956, II, 203-204, 310-

311; III, 25.

Bulduk, Zeki, “Alamut ve Terör Üzerine”, *Kitap Haber*, sy. 5 (Temmuz-Ağustos 1998), s. 42-43.

Bulut, Faik, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği, İslâm'da Özgürlük Arayışı-3*, 2. baskı, İstanbul 2002.

Burman, Edward, *The Assassins-Holy Killers of Islam*, Wellingborough 1987.

Çağatay, Neşet-Çubukçu, İbrahim Agâh, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 3. baskı, Ankara 1985, s. 84-90.

Daftary, Farhad, *Muhalif İslâmın 1400 Yılı: İsmaililer-Tarih ve Kuram*, çev. Ercüment Özkaya, Ankara 2001.

_____, “Râşidüddin Sinân el-İsmâîlî”, *DİA*, XXXIV, 467-468.

Doğrul, Ömer Rıza, *Hasan Sabbah'ın Cennet Fedâileri*, İstanbul 1975.

Ebüzziyâ Tevfik, *Hasan b. Sabbâh*, İstanbul 1300.

Franzius, Enno, *History of the Order of Assassins*, New York 1969.

_____, “Alamut Kalesi (1090-1092)”, çev. Süleyman Tülücü, *EKEV Akademi Dergisi*, c. 2, sy. 2 (Mayıs 2000), s. 77-83.

Frère, Jean-Claude, *L'Ordre des Assassins*, Paris 1973.

Gibb, H. A. R., “The Achievement of Saladin”, *Bulletin of the John Rylands Library*, 35 (1952), s. 44-60.

Guyard, Stanislas, “Un Grand Maître des Assassins au Temps de Saladin”, *Journal Asiatique*, 7. seri, IX (1877), s. 324-489.

(Günaltay), Mehmed Şemseddin, (*Hurâfâtın Hakikate*), *Hurâfeler ve İslâm Gerçeği*, yayına haz. Ahmet Gökbel, İstanbul 1997, s. 161-186.

“Hasan [al-Hasan b. al-Sabbâh]”, *İA*, V/1, 311-312.

“Haşşâşîn”, *İA*, V/1, 355-357.

Heine, Ernst W., *Güvercinin Gerdanlığı Alamut'a Dönüş-Tarihî Roman*, çev. Atilla Dirim, Ankara 2002.

Hellmuth, Leopold, *Die Assassinenlegende in der österreichischen Geschichtsdichtung des Mittelalters*, Vienna 1988.

Hodgson, M. G. S., “Hasan-ı Sabbâh”, *EF* (İng.), III, 253-254.

- Hourcade, B., "Alamût", *The Encyclopaedia Iranica*, London 1985, I, 797-801.
- ‘Îd, Muhammed Fethî, "Kal‘atü Alamût ve Firdevsühe’l-Mez‘üm", *Mecelletü’l-Ezher*, LI/10 (1399/1978), s. 2455-56.
- Ivanow, W., *Alamut and Lamasar*, Tahran 1960.
- _____, "Alamut", *The Geographical Journal*, LXXVII/1 (1931), s. 38-45.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 128-135.
- Kara, Seyfullah, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları*, İstanbul 2007, s. 133, 135, 150, 152.
- Kaygusuz, İsmail, *Nizarî İsmailî Devletinin Kurucusu Hasan Sabbah ve Alamut (Öğretisi, Tarihi, Felsefesi)*, İstanbul 2004.
- el-Kazvîni, Zekeriyâ, *Âsârü’l-Bilâd ve Ahbârü’l-‘İbâd*, Dârü Sâdır, Beyrut, ts., s. 301-302.
- Keightley, Thomas, *Secret Societies of the Middle of Ages: The Assassins, the Templars, and the Secret Tribunals of Westphalia*, United States 2005.
- Kişâverz, Kerîm, *Hasan-ı Sabbâh*, Tahran 1344 hş.
- Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1989, s. 206-220.
- Lewis, Bernard, *Haşîşiler: Ortaçağ İslâm Dünyasında Terörizm ve Siyaset*, çev. Ali Aktan, İstanbul 1995, diğer bir çevirisi: Kemal Sarısözen, *Haşîşiler: İslâm’da Radikal Bir Tarikat*, İstanbul 2005.
- _____, "İsmâîlîler", *İA*, V/2, 1120-1124.
- _____, "Saladin and the Assassins", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XV/2 (1953), s. 239-245.
- _____, "The Ismâ‘îlites and the Assassins", *A History of the Crusades*, I, ed. K. M. Setton, Philadelphia 1955, s. 99-132.
- _____, "Hashîshiyâ", *EF* (İng.), III, 267-268.
- Lockhart, Laurence, "Hasan-ı Sabbâh ve Haşîşiler", çev. Süleyman Tülücü, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 26 (2006), s. 213-240.
- Maalouf, Amin, *Semerkant*, çev. Esin Talu Çelikkan, 3. baskı, İstanbul 1996.
- _____, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Ali Berktaş, İstanbul 2006, s. 165-201.

Madelung, Wilferd, “İsmâ‘îliyya”, *EF* (İng.), IV, 198-206.

Minûçihri-i Sutûde, *Kılâ‘-ı İsmâ‘îliyye*, Tahran 1345.

al-Muscati, Jawad, *Hasan bin Sabbah*, translated by Abbas b. Hamdani, Karachi 1953.

Mustafa Gâlib, *es-Sâ‘irü’l-Himyerî: el-Hasan b. es-Sabbâh*, Beyrut 1966.

Nowell, Charles E., “The Old Man of the Mountain”, *Speculum*, XXII (1947), s. 497-519.

‘Ömer Ebü’n-Nasr, *Kal ‘atü Alamût, el-Hasan b. es-Sabbâh*, 2. baskı, Beyrut 1970.

Öz, Mustafa, “Büzürgümmîd”, *DİA*, VI, 523.

_____, “Haşîşiyye”, *DİA*, XVI, 418-419.

_____, “Nizâriyye”, *DİA*, XXXIII, 200-201.

_____-eş-Şek‘a, Mustafa Muhammed, “İsmâ‘îliyye”, *DİA*, XXIII, 128-133.

Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 71-88.

_____, “Alamut Kalesi”, *Türk Kültürü*, sy. 28 (Eylül 1986), s. 53-57.

_____, “Alamut”, *DİA*, II, 336-337.

_____, “Sultan Berkyaruk Devrinde (1092-1104) Bâtınîlerle Yapılan Mücadeleler”, *Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 177-185.

_____, “Hasan Sabbâh”, *DİA*, XVI, 347-350.

_____, “Selçuklular Zamanında Suriye’deki Bâtınî Faaliyetleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy. 12 (Eylül 2002), Prof. Dr. Coşkun Alptekin’e Armağan, s. 195-207.

Özdemir, H. Ahmet, *Moğol İstilâsı ve Abbasî Devleti’nin Yıkılışı, Cengiz ve Hülâgû Dönemleri (612-656/1216-1258)*, İstanbul 2005, s. 237-247.

Philippe, Aziz, *Les Sectes Secrètes de l’Islam: De l’Ordre des Assassins aux Frères Musulmans*, Paris 1983.

Reynolds, John Lawrence, “The Assassins”, *Shadow People: Inside History’s Most Notorious Secret Societies*, Toronto 2006, s. 19-42.

Sahebjam, Freidoune, *Dağın Şeyhi Hasan Sabbah*, çev. Faik Baysal, İstanbul

1998.

Tarr, Judith, *Alamut*, New York 1989.

Timur, Kemal, “Süleyman Muslî ve Semerkant Romanlarında Batınîlik ve Hasan Sabbah”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 31 (2006), s. 217-232.

Togan, A. Zeki Velidi, “Alamut”, *İA*, I, 289-290.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 2. baskı, İstanbul 1969, s. 184, 245-248, 401.

Tülücü, Süleyman, “Ahmed Midhat Efendi'nin “Süleyman Musulî” (*Musullu Süleyman*) Adlı Romanında Hasan-ı Sabbâh ve Bâtınîler'le İlgili Bilgiler”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 14 (1999), s. 25-45.

Wasserman, James, *The Templars and the Assassins: The Militia of Heaven*, Vermont 2001.

Willey, Peter, *The Castles of the Assassins*, London 1963; Türkçe tercümesi: İlhan Kaya, *Alamut Kalesi* [dış kapakta *Alamut Kalesi, Haşhaşiler, Hasan Sabbah ve Fedailer* şeklinde], İstanbul 2007.

_____, *Eagle's Nest: Ismaili Castles of Iran and Syria*, London 2005.

Wood, Juliette, “The Old Man of the Mountain in Medieval Folklore”, *Folklore*, 99/1 (1988), s. 78-87.

[Yaltkaya], Mehmed Şerefeddîn, “Fâtımîler ve Hasan Sabbâh”, *Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, I/4 (1926), s. 1-44.

Yazıcı, Tahsin, “Fidâî”, *DİA*, XIII, 53.

Yuvalı, Abdulkadir, “Selçuklular Zamanında Batınîler'in Faâliyetleri”, *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, III/2 (1989), s. 289-298.

Kısaltmalar

- DİA* : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, I- , İstanbul 1988- .
EI² (İng.) : *The Encyclopaedia of Islam*, I- , New Edition, Leiden 1960- .
İA : *İslâm Ansiklopedisi*, I-XIII, İstanbul 1940-1988.